
Introducció al Dret patrimonial

PID_00261122

Rafael Verdera
Jesús Estruch

Temps mínim de dedicació recomanat: 2 hores

Rafael Verdera**Jesús Estruch**

L'encàrrec i la creació d'aquest recurs d'aprenentatge UOC han estat coordinats per la professora: Aura Esther Vilalta (2019)

Primera edició: febrer 2019
© Rafael Verdera, Jesús Estruch
Tots els drets reservats
© d'aquesta edició, FUOC, 2019
Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona
Disseny: Manel Andreu
Realització editorial: Oberta UOC Publishing, SL

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. La delimitació del Dret patrimonial	7
1.1. El contingut del Dret patrimonial	7
1.2. Els principis bàsics del Dret patrimonial	8
1.3. Les fonts del Dret patrimonial	8
1.4. L'abast del Dret de consum	11
2. La relació jurídica patrimonial	14
2.1. Caracterització general de la relació jurídico-patrimonial	14
2.2. La contraposició entre els drets reals i de crèdit	14
3. L'enriquiment sense causa	17
3.1. L'atribució patrimonial	17
3.2. Les hipòtesis d'enriquiment sense causa	17
3.3. Els pressupostos de l'enriquiment sense causa	18
3.4. Els efectes de l'enriquiment sense causa	19
Resum	21
Exercicis d'autoavaluació	23
Solucionari	24

Introducció

Tradicionalment, el Dret Civil s'acostuma a exposar dividit en cinc grans sectors (Part general i Dret de la persona, Dret d'obligacions i contractes, Drets reals i immobiliari registral, Dret de família i Dret de successions). Aquest plantejament, que té innegables virtuts, presenta també el defecte d'accentuar la separació entre aquests cinc sectors, que s'expliquen i s'analitzen com si fossin elements radicalment diferents i fins i tot contraposats.

En la realitat jurídica, aquesta compartimentació acadèmica no existeix. En particular, la regulació de les activitats econòmiques no suporta adequadament la rígida separació entre Dret d'obligacions i contractes i Drets reals i immobiliari registral. Una perspectiva més raonable requereix tenir en compte que no es tracta de sectors contraris, sinó profundament interrelacionats.

Òbviament, una comprensió cabdal d'aquestes connexions només es pot assolir quan es dominen les categories conceptuals d'allò que tradicionalment han constituït el Dret d'obligacions i contractes (Dret Civil II) i els Drets reals i immobiliari registral (Dret Civil III). Però, no resulta impertinent ressaltar des d'ara les coordenades bàsiques del Dret patrimonial.

Com a conseqüència lògica d'aquest reconeixement del Dret patrimonial, és convenient exposar els traços fonamentals de la relació jurídica patrimonial, anticipant les claus de la distinció fonamental entre els drets de crèdit i reals, i analitzar la doctrina jurisprudencial sobre l'enriquiment sense causa.

Objectius

En aquest mòdul es vol proporcionar els continguts i les eines procedimentals bàsiques per a assolir els objectius següents:

- 1.** Exposar la conveniència d'una visió unitària del Dret patrimonial.
- 2.** Subratllar els principis bàsics del Dret patrimonial, posant-ne de manifest la connexió amb les diferents institucions analitzades en els mòduls.
- 3.** Destacar les fonts que incideixen en el Dret patrimonial.
- 4.** Establir els caràcters generals de la relació jurídica patrimonial.
- 5.** Apuntar els elements bàsics per a la distinció entre els drets reals i de crèdit.
- 6.** Delimitar els pressupostos d'aplicació i perfilar els efectes de la doctrina de l'enriquiment sense causa.

1. La delimitació del Dret patrimonial

1.1. El contingut del Dret patrimonial

1) Delimitació del Dret patrimonial

El Dret té com a finalitat bàsica l'ordenació de les múltiples relacions socials que es poden establir entre les persones. Dins d'aquestes relacions socials, són, per motius obvis, especialment rellevants, les que s'ocupen de les activitats econòmiques. El Dret patrimonial és la part del Dret privat que comprèn les normes i les institucions que afecten les activitats econòmiques de la persona.

2) Problemes abordats pel Dret patrimonial

Quines són les principals qüestions de què ha d'ocupar-se el dret patrimonial? El Dret patrimonial ha d'analitzar fonamentalment les qüestions relatives a l'assignació i la distribució dels béns de contingut econòmic entre les persones. Aquesta assignació comporta lògicament la previsió de criteris de titularitat, ús i gaudi dels béns econòmics. Igualment, el Dret patrimonial ha d'ocupar-se de regular les relacions de col·laboració entre les persones, quan afecten béns econòmics: es tracta de precisar els mecanismes d'intercanvi de béns i serveis.

En un plantejament tradicional, les regles d'atribució i gaudi dels béns, d'una banda, i les regles de circulació i intercanvi, de l'altra, són analitzades respectivament pel Dret de coses (o Dret patrimonial estàtic) i pel Dret d'obligacions (o Dret patrimonial dinàmic). En el Dret de coses s'estudien la propietat, els drets sobre les coses alienes i el Dret immobiliari registral. En el Dret d'obligacions s'agrupa la teoria general de les obligacions i dels contractes, les relacions contractuals concretes, el Dret de danys i la categoria heterogènia dels quasi contractes.

Aquest plantejament és massa rígid, sobretot si aquesta bipartició està enfocada com si es tractés de compartiments estancs i independents. Ans al contrari, un dels principals avantatges de la categoria del Dret patrimonial és posar de manifest la interdependència essencial que hi ha entre aquests blocs normatius. Les regles sobre atribució i sobre circulació dels béns i serveis presenten una unitat substantiva que no pot ser desconeguda.

La connexió entre els criteris d'atribució i circulació dels béns i serveis es constata en moltes situacions. Vegem-ne alguns casos:

a) La propietat i els altres drets sobre els béns s'adquireixen i es transmeten, entre altres causes, com a conseqüència de certs contractes i de la tradició (entesa com a lliurament

de la possessió). Així, per exemple, la propietat es transmet mitjançant la compravenda, seguida del lliurament de la possessió (art. 609 CC).

b) La titularitat de certs drets reals identifica el pressupost per al naixement d'una sèrie d'obligacions. Així, per exemple, l'usufructuari, per ostentar aquesta condició, assumeix unes obligacions que en configuren l'estatut (art. 491 i ss. CC i 561-7 CCCat).

c) Com a conseqüència d'algunes relacions obligatòries, una de les parts ostenta la possessió de l'objecte del contracte. Així, per exemple, l'arrendatari té dret a usar i, lògicament, posseeix l'objecte arrendat (art. 1555.2è CC).

d) En determinades situacions, un dret real es configura com a complement d'un dret de crèdit. Així, per exemple, la hipoteca o la penyora, com a drets reals de garantia, són accessoris del crèdit garantit (art. 1857.1r CC).

1.2. Els principis bàsics del Dret patrimonial

Els criteris bàsics d'ordenació jurídica de les activitats econòmiques es recullen en diversos apartats de la Constitució espanyola del 1978, en el que s'anomena «Constitució econòmica», i determina els àmbits d'actuació de la iniciativa privada (o mercat) i els poders públics (o planificació estatal) quant a l'atribució i titularitat dels béns econòmics, i pel que fa a la seva circulació i intercanvi.

a) Quant a l'atribució dels béns econòmics, la Constitució espanyola reconeix el dret de propietat privada, en el seu art. 33, tot i subratllar que la seva funció social en delimita el contingut.

Ara bé, igualment l'art. 128.1 CE subordina la riquesa del país a l'interès general; l'art. 132 CE identifica determinats béns com especialment protegits: els béns de domini públic (dels quals els estatals són els que determinen la llei i, en tot cas, la zona marítima-terrestre, les platges, el mar territorial i els recursos naturals de la zona econòmica i la plataforma continental) i els comunals; i l'art. 45.2 CE estableix que els poders públics vetllaran per la utilització racional de tots els recursos naturals, en relació amb el medi ambient.

b) Quant a la circulació dels béns econòmics, la Constitució espanyola reconeix la llibertat d'empresa en el marc de l'economia del mercat (art. 38 CE). Aquesta norma significa no només la llibertat de creació d'empresa o la llibertat de direcció d'empreses, sinó que implica, en combinació amb l'art. 10 CE, la possibilitat que totes les persones puguin ser agents econòmics i, conseqüentment, puguin contractar d'acord amb la seva voluntat (llibertat de contractació).

És cert, però, que el propi art. 38 CE indica que els poders públics garanteixen i protegeixen el seu exercici i la defensa de la productivitat, d'acord amb les exigències de l'economia general i, en el seu cas, de la planificació. A més, l'art. 128.2 CE reconeix la iniciativa pública en l'activitat econòmica i l'art. 131.1 CE permet a l'Estat la planificació mitjançant llei de l'activitat econòmica general.

c) De tot això es dedueix que la Constitució econòmica ofereix elements suficients per a adequar la intensitat de la iniciativa privada i pública, i de la titularitat privada i pública a les diferents sensibilitats polítiques de cada moment. Es tracta, doncs, d'un clar exemple de la combinació del mercat i de la planificació estatal com a models rectoros de l'activitat econòmica.

1.3. Les fonts del Dret patrimonial

1) Codificació, descodificació i recodificació

Tradicionalment, en el cos del Codi civil i del Codi de comerç es podrien trobar no només les regles i principis generals del Dret patrimonial, sinó també la gran majoria de les solucions particulars als problemes concrets patrimonials.

Aquest panorama canvia gradualment i, en especial, a partir de la segona meitat del segle XX es va assistir a un fenomen descodificador que afecta tot el Dret patrimonial (per exemple, legislació de lloguers urbans i rústics).

En última instància, la pèrdua del valor central dels codis es produeix també pel nou valor que s'atribueix a les constitucions i en aquest punt té un pes particular l'anomenada Constitució econòmica.

En els temps actuals, constatats els problemes que per a la articulació d'un sistema coherent comportava aquest plantejament descodificador, es torna a suggerir amb força la recuperació de les virtuts del text codificat (per exemple, proposta de Codi mercantil).

2) Dret comunitari i Dret patrimonial

En l'àmbit del Dret patrimonial no es pot deixar de banda la influència del Dret comunitari. Realment, la Unió Europea no vol una unificació de la normativa nacional en aquestes qüestions, però alguna de les competències assumides per la Unió incideix en aquests camps.

La Unió Europea té competència exclusiva, entre d'altres, sobre l'establiment de les normes sobre competència necessàries per al funcionament del mercat interior (art. 3.1.b) TFUE), i compartida amb els estats membres, entre d'altres, sobre el mercat interior, el medi ambient, la protecció dels consumidors o els transports (art. 4.1 TFUE).

Des del punt de vista del Dret comunitari, cal fer una menció especial de la incidència dels reglaments i les directives (art. 288 TFUE). El Reglament té un abast general i és obligatori en tots els seus elements i directament aplicable a cada estat membre. La Directiva obliga l'estat membre destinatari pel que fa al resultat que s'ha d'aconseguir, però deixa a les autoritats nacionals la selecció de la forma i dels mitjans. Per això, les directives han de ser objecte de transposició a cada ordenament nacional.

3) La distribució competencial en l'àmbit jurídic-patrimonial

Per les característiques del nostre estat, cal tenir present en quina mesura l'existència de comunitats autònomes dotades de competència legislativa pot incidir en la legislació en matèria de Dret patrimonial. Es tracta, doncs, del problema de distribució competencial en matèria de Dret patrimonial.

El Tribunal de Justícia de la UE

La jurisprudència del Tribunal de Justícia de la Unió Europea ha tingut una funció decisiva en la interpretació de les clàusules abusives i en la seva expulsió de l'ordenament jurídic, i ha motivat importants modificacions normatives en el Dret espanyol.

Com és sabut, la norma clau quant a la distribució competencial en matèria de Dret civil és l'art. 149.1.8a CE, d'acord amb el qual:

«1. L'Estat té competència exclusiva sobre les matèries següents: [...] 8a Legislació civil, sense perjudici de la conservació, modificació i desenvolupament per les comunitats autònomes dels drets civils, forals o especials, allà on n'hi hagi. En tot cas, les normes relatives a l'aplicació i eficàcia de les normes jurídiques, relacions jurídiques-civils relatives a les formes de matrimoni, ordenació dels registres i instruments públics, bases de les obligacions contractuals, normes per a resoldre els conflictes de lleis i determinació de les fonts del Dret, amb respecte, en aquest últim cas, a les normes de Dret foral o especial.»

Sense poder entrar a analitzar els múltiples problemes que planteja una norma amb una estructura singular en comparació amb la resta del text constitucional, sí que és pertinent efectuar les consideracions següents:

a) Encara que l'art. 149.1.8a CE sigui la norma que més directament incideix en la distribució competencial entre l'Estat i les comunitats autònomes en matèria de Dret civil, i, per consegüent, de Dret patrimonial, altres títols competencials poden afectar aquesta matèria.

A més, tampoc no podem oblidar la potència expansiva que en determinats àmbits s'atribueix a la clàusula general de l'art. 149.1.1a CE, relativa a la regulació de les condicions bàsiques que garanteixen l'equitat de tots els espanyols en l'exercici dels drets i en el compliment dels deures constitucionals; i al principi d'unitat de mercat, no formulat expressament en la Constitució, però deduït dels art. 139.2 i 149.1.6a CE.

b) La competència de les comunitats autònomes en relació amb els drets civils forals o especials es predica de la seva conservació, modificació i desenvolupament. I s'ha de tenir en compte la indubtable existència d'institucions de Dret patrimonial en els ordenaments autonòmics en el moment de promulgació de la Constitució.

Cal deixar constància, per exemple, de la regulació tradicional de la rescissió per lesió o de la compravenda a carta de gràcia en la Compilació del Dret civil de Catalunya (avui recollida als art. 621-46 a 48, 621-55 i 568-28 a 32 CCCat), o la regulació de la propietat, de la possessió i altres drets reals o de les obligacions i contractes en les Lleis 346 i ss. i 488 i ss., respectivament, del «Fuerro Nuevo Navarro».

En el plantejament del Tribunal Constitucional, la conservació, la modificació i el desenvolupament es permeten partir de la concurrència d'una connexió institucional, tal com s'exposa àmpliament en el *Dret Civil I*.

c) En l'àmbit del Dret patrimonial, les matèries que amb caràcter exclusiu es reserven a l'Estat són l'ordenació dels registres i instruments públics i les bases de les obligacions contractuals.

Cap d'aquestes dues matèries no ha donat lloc a una jurisprudència constitucional especialment rellevant. Però sí que cal efectuar certes observacions. En primer lloc, la competència estatal no és absoluta, sinó que es limita a l'ordenació i a les bases. En segon terme, aquesta competència no es projecta sobre tot el Dret patrimonial, sinó sobre àmbits més concrets. Aquests àmbits

no són de fàcil concreció, però en el plantejament constitucional no sembla que es pugui equiparar a tot el dret d'obligacions i contractes, o a tot el dret de coses o immobiliari registral.

En relació amb el Dret contractual, el criteri constitucional indueix més a pensar que la competència exclusiva de l'Estat es limita als principis generals de les obligacions contractals. No estan, doncs, incloses en aquesta reserva les qüestions relatives a les obligacions extracontractuals o legals. No sembla, però, que aquesta referència a les bases de les obligacions contractuals es pugui identificar avui amb el Dret mercantil, a la vista de la seva menció expressa en l'art. 149.1.6a CE.

d) Els dubtes que pugui suscitar la competència estatal en matèria civil solen ser evitats pel legislador estatal d'una manera molt senzilla (que encara no ha estat jutjada pel Tribunal Constitucional). S'afirma que una determinada normativa es dicta pel títol competencial de legislació mercantil (art. 149.1.6a CE) o qualsevol altre en què la competència estatal no admet matisos.

e) En exercici de les seves competències en matèria de Dret civil, Catalunya ha promulgat la Llei 5/2006, de 10 de maig, del Llibre cinquè del Codi civil de Catalunya, relatiu als drets reals, i la Llei 3/2017, de 15 de febrer, del Llibre sisè del Codi civil de Catalunya, relatiu a les obligacions i els contractes.

Cal assenyalar que en el Llibre sisè del Codi civil de Catalunya no es disposa, per ara, una regulació de la teoria general de les obligacions i contractes (per la qual cosa es continua aplicant el Codi civil espanyol), sinó que només s'aborda la regulació de determinats contractes (compravenda, permuta, cessió de finca o d'aprofitament urbanístic a canvi de construcció futura, mandat, i determinats contractes de cultiu, aleatoris, de cooperació i de finançament).

1.4. L'abast del Dret de consum

1) Àmbit d'aplicació de la legislació sobre consum

Una atenció singular mereix el Dret de consum, que en els últims decennis ha experimentat un creixement considerable, com a conseqüència de la predominança de l'anomenada societat de consum. El Dret de consum es caracteritza per identificar les relacions de Dret patrimonial en què una de les parts ostenta la condició de consumidor i l'altra la de professional o empresari (art. 2 TRLGDCU). Es tracta, per tant, d'un criteri d'aplicació que trenca amb la tradicional generalitat que es predica de les regles de Dret civil.

El Dret de consum s'aplica a les relacions B2C, és a dir, *Business-to-Consumer* (de la empresa al consumidor). Les normes del Dret de consum no s'apliquen a les relacions B2B (*Business-to-Business*, entre empreses), ni a les relacions C2C (*Consumer-to-Consumer*: entre consumidors).

Amb tot, cal deixar constància de l'existència de regles que s'apliquen prescindint de la condició de consumidor (per exemple, als efectes de l'aplicació de les normes sobre viatges combinats, en l'art. 151 TRLGDCU s'identifica com a consumidor el contractant principal del viatge combinat, és a dir, la persona física o jurídica que compra o es com-

promet a comprar el viatge combinat). Hi ha, a més, un criteri doctrinal que vol ampliar la protecció que mereixen els consumidors a les PIMES i als professionals.

La concurrència de la condició de consumidor en una de les parts i la d'empresari o professional en l'altra determina l'aplicació d'una sèrie de mecanismes que tracten de protegir qui ostenta la condició de consumidor.

2) La noció de consumidor

Des del punt de vista normatiu, la noció de consumidor ha experimentat una evolució significativa. En un primer moment, es va identificar com a consumidor al destinatari final d'un bé o servei. És a dir, com aquell que adquireix els béns o serveis per a la seva utilització privada, sense introduir-los novament en el tràfic.

En conseqüència, era consumidor qui no adquiria o utilitzava els béns i serveis per a la seva posterior comercialització, ni tan sols prèvia transformació o integració en altres béns o serveis.

Però, posteriorment, per influència comunitària, es considera consumidor qui actua «amb un propòsit aliè a la seva activitat comercial, empresarial, ofici o professió» (art. 3.I TRLGDCU). I la legislació espanyola també admet que poden merèixer la qualificació de consumidores les persones jurídiques i les entitats sense personalitat jurídica (per exemple, comunitats de propietaris en edificis subjectes al règim de propietat horitzontal) sempre que «actuïn sense ànim de lucre en un àmbit aliè, a una activitat comercial o empresarial» (art. 3.II TRLGDCU). La clau es troba, per tant, en l'àmbit objectiu del contracte i no en la personalitat del contractant.

En la legislació autonòmica també es contenen delimitacions del concepte de consumidor: per exemple, art. 111-2 CConsCat, i referit a la compravenda, art. 621-2 CCCat.

Aquest plantejament significa que, com ha ressaltat la jurisprudència, no és incompatible que una persona física sigui considerada consumidora, encara que actuï amb ànim de lucre, sempre que aquesta actuació sigui aliena a la seva activitat comercial, empresarial, ofici o professió.

3) La noció d'empresari o professional

D'acord amb l'art. 4 TRLGDCU, «es considera empresari tota persona física o jurídica, tant privada com pública, que actua directament o per mitjà d'una altra persona en el seu nom o seguint-ne les instruccions, amb un propòsit relacionat amb la seva activitat comercial, empresarial, ofici o professió».

L'empresari pot ser persona física o persona jurídica. I inclou els empresaris individuals, els professionals liberals i les societats professionals, les comunitats de béns, les societats mercantils i no mercantils, les fundacions, etc.

La dificultat que es deriva del criteri de l'àmbit o el propòsit relacionat amb l'activitat professional o empresarial rau en la inseguretat jurídica de l'altra part que celebra el contracte: com es pot saber quina n'és la finalitat de l'altre contractant i, per tant, si se li aplica o no la normativa sobre consumidors?

2. La relació jurídica patrimonial

2.1. Caracterització general de la relació jurídico-patrimonial

Una relació jurídica té caràcter patrimonial quan versa sobre béns o interessos que tenen naturalesa econòmica. Això implica, òbviament, que s'ha de precisar quan els béns o interessos presenten aquesta naturalesa. La naturalesa econòmica implica una susceptibilitat de valoració objectiva, és a dir, amb independència de l'actitud de cada subjecte respecte dels béns en qüestió.

2.2. La contraposició entre els drets reals i de crèdit

1) Els criteris de distinció entre els drets reals i de crèdit

Tradicionalment, en l'àmbit dels drets patrimonials, es diferencia entre els drets que confereixen un poder immediat i directe sobre una cosa (drets reals), el paradigma dels quals és la propietat, i els drets que atribueixen un poder per a exigir una determinada conducta d'una altra persona (drets de crèdit), en què el prototip és el dret del creditor a exigir al deutor una quantitat de diners.

Aquesta distinció té una considerable importància pràctica:

a) La seva adquisició obeeix a pautes diferents (art. 609, 1095 i 1089 CC).

Mentre un contracte és per si mateix generador de drets de crèdit, per a adquirir un dret real cal un element addicional com ara la tradició (o lliurament de la cosa) o mecanisme equivalent (art. 1462 i seg. CC i 531 -2 i ss. CCCat).

b) La forma i la publicitat dels actes que els afecten és diversa (art. 1280 CC i 1 i 2 LH).

El Codi civil és formalment més estricte per a la creació, transmissió, modificació o extinció de drets reals sobre béns immobles; i són aquests drets els que, en principi, accedeixen al Registre de la Propietat.

c) La seva prescripció se sotmet a criteris particulars (art. 1930, 1940, 1962, 1963 i 1964 CC).

Mentre els drets reals i de crèdit estan sotmesos a les regles de la prescripció extintiva (encara que amb criteris diferents), només els drets reals són susceptibles de prescripció adquisitiva (art. 1930 CC i 531-23 CCCat).

d) Les normes de conflicte (de dret internacional privat o de dret interregional) es delimiten de manera diferent: art. 10 CC. I el mateix succeeix, en l'àmbit procedimental, per a la determinació de la competència territorial: art. 52 LEC.

En el seu origen romà, la distinció posava de manifest l'existència d'accions diferents (accions *in rem* i accions *in persona*), per la qual cosa la distinció es referia més a qüestions processals que a característiques dels drets. Fou més tard, al començament de la baixa edat mitjana, quan, en preguntar-se quina era la raó per la qual sorgeix cada acció, es va començar a distingir entre un *ius in re* i un *ius in personam*. La distinció arriba fins a la codificació i passa als codis civils.

El plantejament tradicional, que caracteritza el dret real per la seva immediativitat (poder que recau directament sobre una cosa i genera una relació entre la persona i l'objecte) i el dret de crèdit per la possibilitat d'exigir cert tipus de conducta a la persona obligada, s'enfronta a una objecció fonamental: no es pot admetre que hi hagi una relació jurídica entre una persona i una cosa, ja que tota relació jurídica s'estableix entre persones. Només quan sorgeix un conflicte entre persones (per exemple, entre el propietari no posseïdor i el posseïdor de l'objecte) entren en joc les regles jurídiques. A més, hi ha drets reals en què no es confereix un poder directe i immediat sobre l'objecte (com la hipoteca).

Això va portar a l'anomenada teoria obligacionista del dret real, conforme a la qual la diferència entre els drets reals i de crèdit estaria en el cercle de persones afectades pel dret: en els drets reals hi ha un deure universal d'abstenció i eficàcia *erga omnes*; i en els drets de crèdit, un únic subjecte passiu i una eficàcia *inter partes*. D'aquesta manera, la característica dels drets reals és la seva absolutivitat, i la dels drets de crèdit, la seva relativitat. Però aquesta teoria també és susceptible de crítica: tot dret subjectiu, i entre ells els de crèdit, ha de ser respectat pels tercers. A més, aquesta teoria és adequada per a la propietat, però no per als altres drets reals.

2) Les figures intermèdies

La claredat de la distinció es perd, a més a més, en constatar l'existència de figures que no s'adapten netament a aquests paràmetres, com els drets reals *in faciendo* o les obligacions *propter rem*. I també és controvertida la naturalesa de l'anomenat *ius ad rem*.

Els drets reals *in faciendo* són els que imposen al subjecte passiu un comportament en favor del subjecte actiu del dret real (per exemple, art. 533 CC). En les obligacions *propter rem* s'identifica al deutor per la titularitat d'un dret real (per exemple, a la propietat horitzontal, obligacions a càrrec dels propietaris dels pisos o locals [art. 9.1.e) LPH]).

Amb orígens medievals, la categoria d'*ius ad rem* identifica les situacions intermèdies entre els drets de crèdit i reals, en els quals un dret de crèdit (per exemple, el dret del comprador al lliurament de l'objecte) pot arribar a desembocar en un dret real (la propietat de l'objecte comprat).

Com s'ha indicat, la difícil delimitació de categories es posa també de manifest en els supòsits següents: determinats drets de crèdit són el vehicle per a la constitució, modificació o extinció de drets reals (per exemple, el contracte és el títol que serveix per a l'adquisició de la propietat conjuntament amb el mode o lliurament de l'objecte); de vegades, drets reals i de crèdit conformen una unitat complexa i unitària (per exemple, drets reals de garantia: la hipoteca que serveix per a garantir el pagament de qualsevol obligació, normalment d'un préstec), o hi ha relacions obligatòries en determinats drets reals (per exemple, obligacions de l'usufructuari). Per això, L. Díez-Picazo ha dit que no es poden concebre els drets de crèdit o reals com dos cercles tangents o separats, sinó com dos cercles secants entre els quals hi ha una zona comuna.

3) Una reformulació de la distinció entre els drets reals i de crèdit?

La contraposició entre dret real i dret de crèdit no es pot establir de manera radical, ja que hi ha nombrosos punts de coincidència i superposició. La contraposició és senzilla quan es compara la propietat i el dret a reclamar una suma de diners, però es difumina quan introduïm altres figures. Per tot això, els intents de definir criteris diferencials requereixen prendre en consideració diverses perspectives.

D'una part, s'ha de tenir en compte el criteri de la funció econòmica dels drets patrimonials. I es diferencia, per una banda, entre drets de gaudi, que atorguen al seu titular un poder directe i immediat sobre l'objecte; i, per altra banda, drets d'obligació que confereixen el poder de dirigir-se contra una altra persona i reclamar-ne un comportament.

Entre els drets d'obligació s'ha de diferenciar en funció que la satisfacció dels interessos del seu titular es realitzi exclusivament per mitjà del comportament degut al deutor (per exemple, prestació de serveis, pagament d'una suma de diners) o es refereixi a una cosa concreta i determinada (per exemple, el dret del comprador al lliurament de l'habitatge adquirit); en aquest últim cas, es va arribar a parlar de dret d'obligació amb un efecte de modificació jurídic-real.

I, d'altra banda, s'ha de complir amb el criteri de l'eficàcia. I es distingeix, d'una banda, entre drets reals, entre els quals se situen el dret de propietat i els drets reals limitats, i, de l'altra, drets no reals.

No només hi ha diferències entre els drets reals i els no reals, sinó també entre la propietat i els altres drets reals. La propietat es concep com a dret real perquè permet reclamar l'objecte on es troba i qui sigui qui posseeix. Els altres drets reals faculden el seu titular per a actuar davant qui sigui el propietari de l'objecte: entre aquests drets reals hi ha drets d'ús i gaudi (com l'usdefruit o les servituds) i de garantia (com la hipoteca).

Com suggereix V. Montés, s'ha de tenir en compte quina és la incidència de la configuració del dret en un cercle més o menys ampli de persones. Des d'aquesta perspectiva, els drets reals interessen, en potència, a un ample cercle de persones, i estan preparats per a impedir que eventuais tercers puguin desconèixer-los, evitar-los, impedir-los o disminuir-ne els efectes. Aquesta característica s'anomena eficàcia real, perquè la relació es compon o ordena respecte a una determinada cosa, bé o recurs que, en tot cas, ha de tenir vida autònoma i independent de la conducta d'una determinada persona, per més que la utilitat que produeixi pugui necessitar un cert grau de col·laboració o cooperació d'una o diverses persones. Des d'aquest punt de vista, és característica dels drets reals l'exigència de publicitat, que s'obté fonamentalment per mitjà de la possessió i, en el cas dels immobles, del Registre de la Propietat.

3. L'enriquiment sense causa

3.1. L'atribució patrimonial

Tot desplaçament patrimonial, tota atribució, ha de basar-se en una causa o justificació que l'ordenament consideri lícita i digna de tutela. Si l'atribució patrimonial no està emparada per aquesta causa justa, som davant d'un enriquiment sense causa.

Com es desprèn de l'art. 1901 CC, el nostre ordenament admet com a causes de l'atribució la *causa solvendi* (en pagament d'una obligació), la *causa credendi* (per a la constitució de crèdit, és a dir, el sorgiment d'una obligació), la *causa donandi* (la liberalitat) o altres causes justes (el compliment d'uns deures morals o socials).

3.2. Les hipòtesis d'enriquiment sense causa

1) Delimitació de l'enriquiment sense causa

Com hem indicat, en la mesura que tota atribució o desplaçament patrimonial requereix una justificació jurídica, quan una atribució patrimonial no està fundada en una causa justa, qui ha rebut l'atribució ha de tornar a atribuir el valor de l'enriquiment; correlativament, qui ha fet l'atribució té una acció per a obtenir-ne o reclamar-ne la restitució.

Vegem-ne un parell d'exemples:

Segons l'art. 1164 CC, el deutor de bona fe que paga el creditor aparent, queda alliberat del deute. Però la norma només aborda l'alliberament del deutor de bona fe. Què passa amb el veritable creditor que no ha rebut la prestació deguda? El veritable creditor pot dirigir-se contra el creditor aparent, que ha percebut la prestació, perquè aquest ha obtingut un enriquiment sense causa.

Pot el nuvi que va pagar la reforma del pis de la seva núvia reclamar l'import de les obres, si finalment la relació de parella es trenca?

2) Fonament de l'enriquiment sense causa

Quin és el fonament de l'enriquiment sense causa? La qüestió ha estat àmpliament discutida.

Part de la doctrina ha reconduït l'enriquiment a la categoria dels quasi contractes (art. 1887 i ss. CC), o, més en particular, a la gestió de negocis aliens sense mandat (art. 1888 i ss. CC) o al cobrament indegut (art. 1895 i ss. CC). Però, tant els pressupostos com els efectes d'aquestes figures són diferents.

L'enriquiment sense causa tampoc no pot basar-se en la responsabilitat per danys. Tot i que, com veurem, un dels pressupostos de l'enriquiment és l'existència d'un empobriment o dany d'una persona, les categories no es poden confondre ja que compleixen funcions diferents. La responsabilitat per danys sorgeix quan es produeix un dany que s'ha d'imputar a una persona diferent de la víctima, i no sempre hi ha enriquiment del causant (per exemple, incendi del vehicle del veí).

L'equitat no serveix com a fonament de l'enriquiment injustificat perquè resulta impossible qualsevol elaboració mínimament articulada amb aquesta base tan general. L'enriquiment sense causa no sempre permet reaccionar contra beneficis moralment qüestionables.

Tampoc no pot confondre's l'enriquiment injust amb la possibilitat, prevista en l'art. 621-45 CCCat, de rescindir certs contractes quan una de les parts, ateses certes circumstàncies, se n'aprofita i obté un benefici excessiu o un avantatge manifestament injust.

Per això, L. Díez-Picazo considera que la prohibició de l'enriquiment injustificat es fonamenta en un control causal-funcional de les atribucions i els desplaçaments patrimonials. Amb caràcter general, les atribucions i els desplaçaments no es poden revisar, però, excepcionalment, sí que es produeix aquest reexamen quan l'enriquiment no es considera digne de tutela i es considera meritori de protecció a l'empobriment.

3) Règim normatiu de l'enriquiment sense causa

L'enriquiment sense causa no està regulat amb caràcter general en el Codi civil i només n'hi ha mencions aïllades, com en l'art. 10.9 CC. Es tracta d'una categoria de construcció fonamentalment jurisprudencial. Els casos en els quals la jurisprudència aplica aquesta doctrina són molt variats.

Per exemple, cessament d'unió extramatrimonial en què la dona realitzava treballs domèstics i col·laborava en una clínica del convivent (STS de 6 d'octubre de 2006); venda a un tercer de finca adquirida en subhasta en què hi havia una construcció sense pagar a qui va construir de bona fe l'import de l'edificació (STS de 15 de novembre de 1990 i 17 de desembre de 2007); atribució de més superfície de la que corresponia per la seva contribució a un procés de reparcel·lació en perjudici d'altres propietaris (STS de 10 de juny de 2008); o pagament de 7.000.000 de pessetes per l'adquisició d'un habitatge que finalment va ser adjudicat judicialment a una altra persona (STS de 25 de maig de 2007).

El Codi civil coneix diversos supòsits en els quals, amb criteris heterogenis, s'estableix la restitució d'una prestació o d'un augment patrimonial injustificat (per exemple, art. 360, 455 o 1895 CC). L'art. 26 LCS assenyala que «el segur no pot ser objecte d'enriquiment injust per a l'assegurat». A l'acció d'enriquiment al·ludeixen també els art. 594.2 i 620.1 LEC. Però, la qüestió fonamental és si, al marge d'aquests casos concrets, es pot formular un principi general, relatiu a la prohibició de l'enriquiment sense causa.

3.3. Els pressupostos de l'enriquiment sense causa

Ha estat la jurisprudència qui ha identificat els pressupostos d'aplicació de l'enriquiment sense causa:

a) Un enriquiment del demandat, és a dir, una diferència entre l'estat actual del patrimoni i l'estat que tindria si l'atribució injustificada de béns o serveis no s'hagués produït. L'enriquiment pot consistir en un *lucrum emergens* (un enriquiment positiu: per augment de l'actiu o per disminució del passiu) o en un *damnum cessans* (un enriquiment negatiu: per no disminuir el patrimoni).

b) Un empobriment de l'actor o demandant, és a dir, una pèrdua pecuniàriament apreciable, per disminució de patrimoni, per prestació de serveis sense contraprestació o per no obtenció d'un benefici. L'enriquiment ha de correspondre a un empobriment d'un altre patrimoni. Qui no pateix aquest empobriment no hi té interès, perquè no ha perdut res.

L'acció d'enriquiment s'exclou quan l'empobriment es deriva d'un acte immoral o il·lícit de l'empobrit (per exemple, l'avi que conserva els nens contra una decisió judicial que li ordena lliurar-los al pare divorciat no pot exigir el reemborsament de les despeses de manteniment).

c) Una relació entre l'empobriment i l'enriquiment, que significa un nexa de causalitat entre l'enriquiment i l'empobriment.

La concurrència d'aquest requisit no planteja problemes quan hi ha una relació directa entre l'empobriment i l'enriquiment. Però la qüestió es torna més difícil quan l'enriquiment es produeix de manera indirecta (per exemple, el venedor de cuines que reforma la cuina de l'habitatge arrendat, sense percebre el preu, i en extingir-se immediatament el lloguer, l'amo torna a arrendar l'habitatge amb una renda superior).

d) La falta de causa de l'enriquiment, és a dir, la inexistència de justificació per a l'atribució patrimonial, tant si és una causa contractual, com una causa legal o una causa moral (art. 1901 CC).

No cal que hi hagi mala fe o il·licitud en la conducta de l'enriquit: la pretensió d'enriquiment pot prosperar, encara que l'enriquit sigui de bona fe.

3.4. Els efectes de l'enriquiment sense causa

Efectes generals de l'enriquiment sense causa

És relativament freqüent l'al·legació davant els tribunals de l'existència d'un enriquiment sense causa, però, realment, el reconeixement judicial de la seva existència és prou més insòlit.

Amb caràcter general, el límit de l'acció d'enriquiment és l'empobriment del perjudicat o demandant: no es pot obtenir una quantitat superior a aquest empobriment.

Els efectes difereixen en funció de si l'enriquit (o demandat) és de bona o de mala fe. Si l'enriquit és de bona fe, la condemna no pot superar la quantitat menys elevada de l'import de l'enriquiment o de l'empobriment. Si l'enriquit

Argument genèric

L'enriquiment sense causa constitueix un argument genèric que es fa servir en tot tipus de litigis de caràcter patrimonial, quan una de les parts es considera econòmicament perjudicada. Encara que es configura com a principi general, la jurisprudència resulta molt cauta en la seva aplicació.

és de mala fe, sembla més raonable l'aplicació analògica de l'art. 1896 CC (amb inclusió, doncs, del pagament de l'interès legal o dels fruits percebuts o que s'haguessin hagut de percebre).

L'acció d'enriquiment és sempre personal, dirigida a la recuperació d'un valor situat sense causa en poder d'un subjecte concret, encara que en el concepte de valor poden entrar les coses concretes. Quan sigui possible, s'haurà de preferir la restitució d'allò obtingut per enriquiment.

La subsidiarietat de l'enriquiment sense causa

Cal acudir a l'acció d'enriquiment quan hi ha altres expedients jurídics per aconseguir la protecció de l'empobriment o només es pot plantejar aquesta acció quan no hi ha cap altra manera de protegir l'empobrit? En la doctrina s'ha discutit si aquesta acció té caràcter subsidiari, però no hi ha raons per a considerar-la subsidiària a altres accions (reivindicatòria, per responsabilitat per danys, etc.). Ara bé, això no pot servir per a eludir els terminis de prescripció o caducitat determinats per a altres accions. La jurisprudència no tenia un criteri uniforme sobre la subsidiarietat, però en els últims temps sembla inclinar-se per aquesta característica.

L'STS de 19 de febrer de 2016 recorda que «només es pot acudir a aquesta acció [d'enriquiment sense causa] quan no n'hi ha una altra que concreti i específicament contempli un remei per a l'empobriment causat injustificadament».

La subsidiarietat té sentit per l'existència d'una pluralitat d'expedients jurídics concurrents: si l'enriquiment sense causa fos un remei general, no hauria de tenir caràcter subsidiari.

La doctrina indica que el termini d'execució de l'acció d'enriquiment és de cinc anys, sense tenir un termini específic (art. 1964 CC, després de la seva reforma per la Llei 42/2015, de 6 d'octubre).

Termini de prescripció

Fins al 2015, el termini de prescripció d'aquest precepte era de quinze anys, la qual cosa explica que s'acudís a l'acció d'enriquiment per la brevetat d'altres terminis.

Resum

El Dret patrimonial és la part del Dret privat que comprèn les normes i les institucions que afecten les activitats econòmiques de la persona. Aquest enfocament permet superar la rígida contraposició entre el Dret de coses i el Dret d'obligacions.

Els criteris bàsics d'ordenació jurídica de les activitats econòmiques es recullen en diversos apartats de la Constitució espanyola del 1978, en la coneguda com a «Constitució econòmica», que determina els àmbits d'actuació de la iniciativa privada i els poders públics quant a l'atribució i titularitat dels béns econòmics i pel que fa a la seva circulació i intercanvi.

Quant a les fonts del Dret patrimonial, cal posar de manifest la pèrdua de transcendència del Codi civil i de comerç. D'una banda, no es pot ignorar la influència del Dret comunitari. Igualment, és essencial tenir en compte com afecta l'art. 149.1.8a a la distribució de competències en matèria de Dret patrimonial.

La relació jurídica té caràcter patrimonial quan versa sobre béns o interessos que tenen naturalesa econòmica. I per a oferir unes pautes bàsiques de distinció entre els drets reals i de crèdit, convé atènyer-se al criteri de l'eficàcia i al criteri de la funció econòmica dels drets patrimonials.

El negoci patrimonial té com a objecte la regulació d'una relació jurídica patrimonial, és a dir, quan es projecta sobre béns o interessos d'índole econòmica.

Es pot plantejar l'aplicació de la categoria jurisprudencial de l'enriquiment sense causa quan concorrin els requisits següents: enriquiment del demandat; empobriment de l'actor; nexa de causalitat entre l'enriquiment i l'empobriment, i falta de causa de l'enriquiment. Bàsicament, els efectes difereixen en funció de si l'enriquit ha actuat o no amb bona fe.

Exercicis d'autoavaluació

Qüestions breus

1. Quines són les normes constitucionals bàsiques que configuren l'anomenada Constitució econòmica?
2. Pot la Unió Europea imposar un Dret patrimonial uniforme per a tots els estats membres?
3. Pot la Comunitat Autònoma d'Aragó regular la cessió de solar per a obra futura?
4. Quines relacions jurídiques-patrimonials apareixen en un préstec hipotecari?
5. Hi ha enriquiment sense causa si com a conseqüència d'un contracte especialment avan-
tatjós s'obtenen enormes guanys a costa de l'altra part?

Solucionari

Exercicis d'autoavaluació

1. Art. 33, 38, 128, 131 i 132 CE.
2. En principi, no: cal atènyer-se a l'abast de les competències atribuïdes a la Unió Europea.
3. La constitucionalitat d'una llei d'aquestes característiques depèn de la interpretació de l'art. 149.1.8a CE i, en particular, de l'abast que es dona a la competència estatal exclusiva quant a les «bases de les obligacions contractuals».
4. Dues: una relació jurídica-obligatòria (derivada del contracte: el préstec) i una altra jurídica-real (derivada del dret real de garantia: la hipoteca).
5. No. Tot i que es pot acceptar la concurrència d'enriquiment del demandat, empobriment de l'actor, i nexa de causalitat entre l'enriquiment i l'empobriment, no es dona el darrer dels requisits, que consisteix en la falta de causa de l'enriquiment. El contracte celebrat justifica l'enriquiment.